

УДК 159. 9:371.13

Періус Н.В.

Педагогічний коледж Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, викладач

РОЗВИТОК КОМПОНЕНТІВ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНОГО КОЛЕДЖУ

Розглядається структура соціально-психологічної компетентності студентів педагогічного коледжу, яка містить особистісний, когнітивний та операційний компоненти. Показано відмінності у розвитку соціально-психологічної компетентності у студентів першого курсу та випускників, а також тих випускників, що мають додаткову підготовку за спеціальністю «психологія».

Ключові слова: соціально-психологічна компетентність, особистісний компонент, когнітивний компонент, операційний компонент

Рассматривается структура социально-психологической компетентности студентов педагогического колледжа, содержащей личностный, когнитивный и операционный компоненты. Показано различия в развитии социально-психологической компетентности у студентов первого курса и выпускников, а также тех выпускников, имеющих дополнительную подготовку по специальности «психология»

Ключевые слова: социально-психологическая компетентность, личностный компонент, когнитивный компонент, операционный компонент

The structure of psycho-social competence of students of pedagogical college, containing personal, cognitive and operational components. Shown differences in the development of socio-psychological competence of the students first course and graduates as well as those graduates with additional training in "psychology."

Keywords: socio-psychological competence, personal component, cognitive component, operational component

Актуальність. Професія педагога є надзвичайно важливою для суспільства, оскільки саме від професійної компетентності, особистісних якостей та досвіду вчителя залежить успішність виховання підростаючого покоління. Початкова освіта – важливий етап формування особистості, адже саме в цей період відбувається розвиток навчальної діяльності молодшого школяра. Тому проблема підготовки вчителя початкових класів наразі є актуальною та нагальною для психолого-педагогічних досліджень. Особливо важливою у діяльності педагога є соціально-психологічна компетентність, оскільки вона є одним з важливих компонентів професіоналізму педагога.

Теоретичний аналіз проблеми соціально-психологічної компетентності показує складність та неоднозначність тлумачення як самого поняття, так і підходів до її структури і механізмів формування. Соціально-психологічна компетентність, її сутність та шляхи її формування і розвитку представлені у працях Т.Ю. Базарова, І.В. Бачкова, О.О.Бодальова, А. А. Деркача, Е.Ф. Зеєра, Ю.П. Зінченка, В.Н. Карандашева, Є.О. Клімова, А.К. Маркової, Ю.П. Поваренкова, Н.С. Пряжнікова, Ю.М.Швалба та ін. Разом з тим існує нагальна необхідність емпіричного вивчення цієї проблеми у ракурсі підготовки майбутніх педагогів початкових класів протягом навчання у коледжі.

Метою нашого дослідження є емпіричне вивчення компонентів соціально-психологічної компетентності у майбутніх педагогів.

Для реалізації мети нами проводилося емпіричне дослідження на базі Педагогічного коледжу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича протягом 2011-2013 рр. У дослідженні взяли участь 180 студентів, що навчаються за спеціальністю «початкова освіта».

Дослідження проводилося в кілька етапів.

1. Розробка на підставі аналізу наукової літератури структури і моделі соціально-психологічної компетентності майбутнього педагога.
2. Дослідження рівня розвитку соціально-психологічної компетентності студентів, що навчаються за спеціальністю «початкова освіта» на 1 курсі.
3. Вивчення рівня розвитку соціально-психологічної компетентності студентів, що навчаються за спеціальністю «початкова освіта» на 4 курсі.
4. Дослідження рівня розвитку соціально-психологічної компетентності студентів, що навчаються на 4 курсі за спеціальністю «початкова освіта» з додатковою спеціалізацією «Учитель початкових класів з додатковою підготовкою в області психології».
5. Оцінка ефективності становлення соціально-психологічної компетентності майбутнього педагога в процесі навчання у вузі: порівняльний аналіз даних психодіагностики, одержаних на етапі проведення дослідження і після його завершення - перевірка статистичної значущості досягнутих результатів за допомогою t-критерію Стюдента.

Методи та конкретні методики дослідження підбиралися відповідно до компонентів структури соціально-психологічної компетентності.

1. Особистісний компонент:

- 1) методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р.Даймонда (СПА) (адаптований Т.В.Снегирьовою);
- 2) експрес-діагностика рівня самооцінки (І.І. Соковня);
- 3) тест «Готовність до саморозвитку» (Т.А. Ратанова, Н.Ф. Шляхта);
- 4) діагностика емоційного інтелекту (опитувальник EQ Н. Холла);
- 5) опитувальник початкової соціально-психологічної компетентності (С.А. Баринів, А.Н. Орехов) для визначення рівня початкової соціально-психологічної компетентності.

2. Когнітивний компонент:

- 1) тест із загальної психології;
- 2) тест із соціальної психології;
- 3) тест з вікової психології;
- 4) аналіз успішності студентів, що навчаються за спеціальністю «початкова освіта».

3. Операціональний компонент:

- 1) методика діагностики стратегії поведінки особистості у конфліктній ситуації (К. Томас, адаптована Н.В. Гришиною);
- 2) діагностика комунікативної толерантності (В.В. Бойко, адаптований А.А. Васищевим).

Використання комплексу методів і методик дозволило нам не тільки зібрати достатньо повну інформацію про особливості соціально-психологічної компетентності майбутнього спеціаліста, але й встановити, які компоненти

соціально-психологічної компетентності є значущими для самих студентів, що навчаються за спеціальністю «початкова освіта».

З цією метою ми охопили дослідженням відомості 180 студентів, що навчаються за спеціальністю «початкова освіта». З них: група 1 - 60 студентів, що навчаються за спеціальністю «початкова освіта» і є студентами 1 курсу; група 2 - 60 студентів, що навчаються за спеціальністю «початкова освіта» і є студентами випускного курсу; група 3 - 60 студентів, що навчаються за спеціальністю «Учитель початкових класів з додатковою підготовкою в області психології» і є студентами випускного курсу.

Математико-статистична обробка даних стосувалась аналізу описової статистики за всіма досліджуваними критеріями, кореляційного і факторного аналізу і аналізу відмінностей за t-критерієм Стьюдента і U-критерію Манна-Уїтні.

У ході дослідження проводилось вимірювання таких показників: соціально-психологічна адаптація; самооцінка; готовність до саморозвитку; емоційний інтелект; психологічні знання; успішність; опис поведінки; комунікативна толерантність.

Для виявлення відмінностей у рівні соціально-психологічної компетентності за допомогою опитувальника С.А.Барінова-А.Н.Орехова визначався рівень початкової соціально-психологічної компетентності (таблиця 1).

Таблиця 1 - Рівень початкової соціально-психологічної компетентності (у %)

Рівень	Група 1	Група 2	Група 3
високий	4,8	6,3	38,9
середній	30,4	47,2	57,7
низький	74,8	46,5	3,4

Як видно з таблиці 1, досліджувані групи 1 мають найнижчий рівень початкової соціально-психологічної компетентності. Це пов'язано з тим, що досліджувані нещодавно вступили до коледжу і ще недостатньо долучилися до засвоєння навчальної програми, проходження практики і, відповідно, розвитку соціально-психологічної компетентності. Результати, одержані у групі 3, значуще відрізняються не тільки від показників групи 1, але й групи 2, члени якої також є випускниками та незабаром працюватимуть вчителями початкових класів.

Наступною методикою дослідження виступала методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонда (СПА). Одержані результати наочно представлені в таблиці 2.

Таблиця 2 - Показники соціально-психологічної адаптації (у %)

Показники	Група 1	Група 2	Група 3
Адаптивність	61	64	70
Самоприйняття	70	75	81
прийняття інших	62	66	72
емоційний комфорт	59	63	68
інтернальність	66	68	71
прагнення до домінування	48	50	55
ескапізм	15	15	13

Очевидні відмінності в показниках СПА між досліджуваними трьох груп дають змогу зробити висновок про наявність різниці у розвитку соціально-

психологічної компетентності у студентів групи 1, групи 2 та групи 3. Особливо ці відмінності виявляються за показником «адаптація» (61% у групи 1, 64% у групи 2 і 70% у групи 3), «самоприйняття» (70%, 75% і 81% відповідно), «прийняття інших» (62%, 66% і 72%), «емоційний комфорт» (59%, 63% і 68%), «домінування» (48%, 50% і 55%).

Відмінності у показниках соціально-психологічної адаптації свідчать про позитивну динаміку, що відбувається протягом навчання у коледжі. Це дає змогу досліджуваним легше адаптуватися в оточуючому середовищі, адекватно сприймати себе та інших. Використання t-критерію Стьюдента також показало значущість відмінностей між показниками груп 1 і 3 за показником «адаптація» ($t=3,744$, $p=0,000$), «самоприйняття» ($t=3,008$, $p=0,004$), «прийняття інших» ($t=3,194$, $p=0,002$), «емоційний комфорт» ($t=3,816$, $p=0,000$), «домінування» ($t=2,885$, $p=0,005$), та між показниками груп 2 і 3 за показником «адаптація» ($t=2,650$, $p=0,010$), «прийняття інших» ($t=2,934$, $p=0,005$), «емоційний комфорт» ($t=3,044$, $p=0,003$).

Наступний важливий особистісний показник, одержаний емпіричним шляхом - рівень самооцінки досліджуваних (таблиця 3).

Таблиця 3 - Рівень самооцінки досліджуваних (у %)

Рівень	Група 1	Група 2	Група 3
високий	8,1	26,2	13,1
середній	33,9	0	81,6
низький	57,0	73,8	5,3

Одержані результати свідчать про те, що у досліджуваних групи 3 найбільшою мірою представлена адекватна самооцінка (81,6% мають середній рівень). Існують значущі відмінності між показниками груп 1 і 3 ($t= - 4,844$, $p=0,000$), між групами 1 і 2 ($t= - 2,533$, $p=0,014$), між групами 2 і 3 ($t= - 3,553$, $p=0,001$).

Досліджуючи такий компонент як «готовність до саморозвитку», ми намагалися з'ясувати 4 ступені готовності до саморозвитку (таблиця 4).

Таблиця 4 - Показник «готовність до саморозвитку» (у %)

Ступені готовності	Група 1	Група 2	Група 3
можу удосконалюватися, але не хочу себе знати	1,9	0	0
хочу себе знати і можу змінитися: рівень наближення до педагогічної майстерності	75,3	83,1	98,3
не хочу знати себе і не хочу змінюватися	13,2	11,2	1,7
хочу знати себе, але не можу себе змінити	9,5	5,8	0

З таблиці 4 видно, що для більшості досліджуваних ближчою є категорія «Б», тобто вони хочуть себе знати і готові змінюватися (75,3% групи 1, 83,1% осіб - з другої і 98,3% осіб з групи 3). Статистична обробка одержаних даних за показником «готовність до саморозвитку» за допомогою t-критерію Стьюдента показала наявність значущих відмінностей між групами 1 і 3 ($t= - 3,543$, $p=0,001$), між групами 2 і 3 ($t= - 2,836$, $p=0,006$). Це свідчить про те, що досвід навчання у коледжі позитивно впливає на розвиток цього показника. Ці дані також показують, що готовність до саморозвитку у випускників коледжу та у тих, хто проходить навчання за додатковою спеціальністю «психологія» має суттєві відмінності на користь останніх.

Для становлення соціально-психологічної компетентності важливу роль відіграє «емоційний інтелект». Для діагностики емоційного інтелекту ми використовували методику Н. Холла з поділом на інтегральний рівень емоційного інтелекту і рівні парціального емоційного інтелекту.

Таблиця 5. - Інтегральний показник емоційного інтелекту

Рівень	Група 1	Група 2	Група 3
високий	3,1	0	14,2
середній	5,3	45,2	38,1
низький	91,6	54,8	47,7

Результати дослідження емоційного інтелекту свідчать про те, що рівень його розвитку у студентів всіх курсів не є достатнім. Звертає увагу той факт, що 91,6% студентів першого курсу мають низький рівень розвитку емоційного інтелекту, а 54,8 % студентів-випускників знаходяться на низькому рівні розвитку емоційного інтелекту. Виявлено значущі відмінності між показниками групи 1 і 2 ($p \leq 0,01$) та між показниками груп 2 і 3 ($p \leq 0,05$).

Таблиця 6. - Парціальні рівні емоційного інтелекту (у %)

Рівень	Група 1	Група 2	Група 3
Емоційна обізнаність	38,4	59,6	66,9
Управління своїми емоціями	9,4	12,8	53,1
Самомотивація	32,4	36,5	70,8
Емпатія	29,6	49,5	68,9
Розпізнавання емоцій інших	38,8	44,5	67,8

Аналіз результатів дослідження парціальних рівнів емоційного інтелекту дав змогу виявити відмінності між результатами досліджуваних трьох груп, що свідчить про динаміку емоційного інтелекту протягом навчання у коледжі. Ці відмінності стосуються всіх показників емоційного інтелекту. Меншою мірою виявляються відмінності за показником «емоційна обізнаність» (38,4%, 59,6% і 66,9% відповідно по групах). За всіма іншими показниками відмінності між групою 1 та групами 2 і 3 досить суттєві. Особливо яскраво виражені відмінності за показником «управління своїми емоціями» (9,4%, 12,8% і 53,1% у групах 1, 2 і 3 відповідно) і «самомотивація» (32,4%, 36,5% і 70,8% відповідно). За допомогою використання t-критерію Стюдента підтверджено наявність значущих відмінностей між групами 1 та 3 за показниками «інтегральний рівень емоційного інтелекту» ($t=11,459$, $p=0,000$), «емоційна обізнаність» ($t=9,682$, $p=0,000$), «управління своїми емоціями» ($t=7,044$, $p=0,000$), «самомотивація» ($t=8,455$, $p=0,000$), «емпатія» ($t=10,899$, $p=0,000$), «розпізнавання емоцій інших людей» ($t=7,423$, $p=0,000$), між групами 1 і 2 за показниками «інтегральний рівень емоційного інтелекту» ($t=4,147$, $p=0,000$), «емоційна поінформованість» ($t=7,569$, $p=0,000$), «емпатія» ($t=5,134$, $p=0,000$), і між групами 2 і 3 за показниками «інтегральний рівень емоційного інтелекту» ($t=7,556$, $p=0,000$), «управління своїми емоціями» ($t=5,936$, $p=0,000$), «самомотивація» ($t=7,354$, $p=0,000$), «емпатія» ($t=6,005$, $p=0,000$), «розпізнавання емоцій інших людей» ($t=6,087$, $p=0,000$). Виявлені відмінності підтверджуються при використанні U-критерію Манна-Вітні.

На нашу думку, на розвиток соціально-психологічної компетентності значний вплив мають знання з психологічних дисциплін. Тому ми з'ясували рівень теоретичних психологічних знань, одержаних у ході навчання за допомогою тесту з психологічних дисциплін. Одержані результати відображені у таблиці 7.

Таблиця 7 - Вираженість показників рівня знань (%)

Показники рівня знань	Група 1	Група 2	Група 3
Загальна психологія	37,5	56,3	71,7
Вікова психологія	17,5	63,0	71,1
Соціальна психологія	26,3	56,3	67,3
Середній	22,4	54,3	68,2

Дані таблиці 7 свідчать про те, що за всіма показниками група 3 показала найвищий рівень знань, що безпосередньо пов'язано з одержанням знань із психології.

Порівняємо одержані дані з рівнем успішності досліджуваних (таблиця 8).

Таблиця 8 - Вираженість показника «успішність» (у балах)

Група досліджуваних	успішність
Група 1	4,12
Група 2	4,34
Група 3	4,56

При співставленні даних таблиць 7 і 8 видно, що загальний рівень вираженості показників «успішність» і показників рівня знань знаходяться в прямій залежності - при збільшенні рівня знань зростає успішність навчання досліджуваних і навпаки. Статистична обробка даних за допомогою t-критерію Стьюдента також показала значущість відмінностей між групами 1 і 3 за показниками «середній показник рівня знань» ($t=30,151$, $p=0,000$), «рівень знань із загальної психології» ($t=14,209$, $p=0,000$), «рівень знань з соціальної психології» ($t=23,268$, $p=0,000$), «рівень знань з вікової психології» ($t=28,165$, $p=0,000$), «успішність навчання» ($t=9,033$, $p=0,000$), між групами 1 і 2 за показниками «середній показник рівня знань» ($t=21,361$, $p=0,000$), «рівень знань із загальної психології» ($t=6,406$, $p=0,000$), «рівень знань із соціальної психології» ($t=16,067$, $p=0,000$), «рівень знань з вікової психології» ($t=19,612$, $p=0,000$), «успішність навчання» ($t=5,912$, $p=0,000$), і між групами 2 і 3 за показником «середній показник рівня знань» ($t=18,291$, $p=0,000$), «рівень знань із загальної психології» ($t=7,044$, $p=0,000$), «рівень знань із соціальної психології» ($t=7,792$, $p=0,000$), «рівень знань з вікової психології» ($t=9,619$, $p=0,000$), «успішність навчання» ($t=4,178$, $p=0,000$). Використання U-критерію Манна-Вітні виявила, що вираженість ознак у групі 3 в кілька разів вища, ніж у досліджуваних груп 1 і 2.

Таблиця 9. - Вираженість стратегій поведінки в конфліктній ситуації (у %)

Стратегії	Група 1	Група 2	Група 3
Співробітництво	3,3	10,0	53,3
Суперництво	9,4	4,6	2,3
Уникнення	40,0	18,2	12,8
Пристосування	18,2	50,0	14,7
Компроміс	29,1	17,2	16,9

Після цього ми вважали за доцільне вивчити стратегії поведінки досліджуваних у конфліктній ситуації (тест К. Томаса) (таблиця 9).

Дані таблиці 9 свідчать про те, що у досліджуваних групи 3 найбільш виражена така форма поведінки як співробітництво (53,33% проти 3,33% і 10% у першій і другій групах відповідно). У групі 1 яскравіше виражене прагнення до уникнення конфліктних ситуацій (40%), а у групі 2 - до пристосування (50%).

Використання t-критерію Стьюдента показало наявність значущих відмінностей між групою 1 і групою 3 за показниками стратегій «суперництво» ($t = -4,642$, $p = 0,000$), «співробітництво» ($t = 5,666$, $p = 0,000$), «компроміс» ($t = -3,918$, $p = 0,000$), «уникнення» ($t = -7,953$, $p = 0,000$), між групами 1 і 2 за показниками стратегій «суперництво» ($t = -3,029$, $p = 0,004$), «компроміс» ($t = -2,483$, $p = 0,016$), «уникнення» ($t = -4,847$, $p = 0,000$), між групами 2 і 3 за показниками стратегій «співробітництво» ($t = 3,734$, $p = 0,000$), «уникнення» ($t = -2,754$, $p = 0,000$), «пристосування» ($t = -3,028$, $p = 0,004$). Перевірка за допомогою U-критерію Манна-Уїтні виявила, що вираженість стратегії «співробітництво» у групі 3 вища, ніж у групи 1 (53,3 проти 3,3) і групи 2 (53,3 проти 10,0), а вираженість всіх інших стратегій нижча, ніж у груп 1 та 2.

Для виявлення основних характеристик соціально-психологічної компетентності ми вивчали комунікативну толерантність. Діагностика цього показника проводилася за допомогою методики В.В. Бойка (таблиця 10).

Таблиця 10 - Вираженість рівня загальної комунікативної толерантності (у%)

Рівні	Група 1	Група 2	Група 3
Високий	26,7	33,3	76,7
Середній	44,3	45,0	21,2
Низький	39,0	21,7	2,1

Досліджувані групи 3 продемонстрували найвищий рівень загальної комунікативної толерантності (76,66%), водночас як у груп 1 і 2 - 26,66% і 33,33%. Це свідчить про те, що досліджувані групи 3 виявляють більше терпіння до оточуючих їх людей. Дана позиція необхідна в професії вчителя початкових класів для проведення навчально-виховної роботи з молодшими школярами.

Виявлено значущі відмінності між показниками комунікативної толерантності між групами 1 і 3 ($t = -21,688$, $p = 0,000$), між групами 1 і 2 ($t = -6,585$, $p = 0,000$) і між групами 2 і 3 ($t = -23,865$, $p = 0,000$).

Висновки. Виявлено значущі відмінності між компонентами соціально-психологічної компетентності у студентів першого, четвертого курсів, що навчаються за спеціальністю «початкова освіта» та студентів четвертого курсу, що навчаються за спеціальністю «учитель початкових класів з додатковою підготовкою в області психології». Становлення соціально-психологічної компетентності протягом навчання у коледжі у майбутніх вчителів початкових класів та тих, хто здобуває додаткову підготовку з психології, має суттєві відмінності за всіма компонентами.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з пошуком засобів формування соціально-психологічної компетентності майбутніх вчителів початкових класів.